

УДК 35:303.01

П. Петровський

ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ

“Владу потрібно розуміти не тільки як виключно репресивну, але і як продуктивну силу: влада утворює дискурс, знання, людей і реальності”

Мішель Фуко

Розкрито особливості дискурсу українського державотворення як постійну мовну комунікацію з обговорення наявних проблем та визначення перспектив і шляхів розвитку суспільства й держави. Продемонстровано відмінність державно-управлінської галузі знань, обґрунтовано необхідність посилення впливу наукового дискурсу на всі сфери суспільного трансформування.

Ключові слова: дискурс українського державотворення, науковий дискурс, державно-управлінське знання, ризики й загрози дискурсу, тоталітарний дискурс, парадигма й синтагма як форми структуривання знання.

Дійсними підставами звернення до вказаної теми є те, що стверджений багаторічний досвід розвитку науки державного управління, досягнуті значні її здобутки та визначені перспективи розвитку, зокрема гуманітарна та комунікативна тенденції. До позитивних напрацювань у цій царині необхідно віднести визначення понятійно-категоріального апарату науки, розробку методологічного інструментарію вирішення теоретичних та практичних проблем. Водночас все більш очевидними стають тенденції до звуження проблематики дослідження в галузі науки державного управління (для прикладу, кількісне домінування спеціальності 25.00.02 – механізми державного управління) та наростаюча необхідність доповнення конкретної державно-управлінської проблематики світоглядно-філософськими аспектами. Водночас рівень впливу теоретико-методологічних розробок на практику державного управління надзвичайно низький, що значною мірою і зумовлено відповідною якістю артикуляції проблематики державного управління в інформаційно-медійному просторі країни.

Із сказаного з необхідністю впливає важливість звернення до теоретико-методологічної проблематики державного управління, зокрема використання теорії дискурсу. На нашу думку, саме теорія дискурсу та методологія дискурс-аналізу дає змогу уважніше подивитися на вказану ситуацію, глибше зрозуміти її проблемність та визначити модернізаційний потенціал науки державного управління.

Теорія дискурсу та методологія дискурс-аналізу сформувалися впродовж останнього століття та мають низку джерел, до яких, насамперед, необхідно віднести філософсько-методологічні концепції структуралізму і постструктуралізму, комунікативної раціональності, герменевтики [1 – 5]. Змістовному наповненню сучасного розуміння дискурсу сприяли представники структуралістичної лінгвістики (Ф. де Соссюр) та теорії розвитку інформаційно-комунікативного суспільства (Дж. Пітерс). Дискурсивна

практика є органічним доповненням концепції демократичного врядування [6], деліберативної політики тощо [7].

У сучасній західній літературі з проблематики державного управління до теорії та методу дискурсу звертаються як до засобу подолання класичної парадигми державного управління [8] та способу формування сучасної постмодерної парадигми державного управління з її орієнтацією на залучення всіх соціальних суб'єктів для забезпечення розвитку суспільства [9].

Дослідженням проблематики дискурсу займається значна кількість українських лінгвістів [10], психологів [11] політологів [12] філософів [13, 14]. Формуються і перші спроби застосування потенціалу теорії й методології дискурсу до аналізу теорії та практики державного управління [15]. Проте, можна констатувати, що у цій сфері концепція дискурсу не набула цілісного використання та потребує системного впровадження. Тому метою цієї статті є розкриття особливостей державно-управлінського наукового дискурсу як результативного способу визначення векторів суспільного розвитку та модернізації практики управління.

Поняття дискурсу широко використовується в різних сферах мовної практики для позначення діалогу в широкому розумінні слова. До основних визначень дискурсу належать такі, як:

- сучасний стан суспільної комунікації;
- соціальний контекст мовлення;
- раціональне обговорення наявних суспільних проблем;
- критичний аналіз понять (змісту мови) з метою їх уточнення (зміни) та об'єктивації в соціальну практику;
- засіб особистісної ідентифікації та соціального порозуміння;
- єдність мови та мовлення;
- окремий прояв мовлення та спільна соціальна практика мовлення.

Всі вказані визначення доповнюють одне інше і в єдності формують конкретний зміст поняття “дискурс”. А основними формами його практичного втілення є “інтерв'ю, репортажі, наукові теорії, соціальні події, конференції, бесіди з приятелями тощо” [16].

У контексті українського державотворення дискурс можна визначити як спосіб раціонального обговорення наявних суспільних проблем для формування соціальної ідентичності в їх розуміння та шляхів вирішення.

У більш широкому значенні державно-управлінський дискурс – це:

- процес рефлексії різних концепцій, доктрин, ідей тощо для визначення актуальних світоглядних орієнтирів і принципів державотворення;
- спосіб опосередкування теорії та практики, зокрема прагнень українського народу та їх відповідності реальному стану;
- засіб формування концептуальної визначеності та методологічної послідовності у здійсненні трансформаційних змін;
- шлях пошуку й реалізації ефективної моделі державного управління;
- чинник оптимізації соціальної взаємодії всіх суб'єктів суспільного розвитку.

Отже, значення дискурсу для українського державотворення полягає в тому, що він є дієвим засобом обґрунтування розвитку суспільства й держави. Демократичні основи здійснення широких соціальних трансформацій передбачають їх наукове обґрунтування через звернення до ідейних засад і позитивного досвіду попередників,

врахування особливостей соціально-економічного стану та інтересів всіх представників суспільства.

Для нас особливо важливо зафіксувати, що перехід від соціалістичної системи господарювання та суспільних відносин до сучасного цивілізаційного стану потребує значних інтелектуальних зусиль, визначення світоглядно-ціннісних орієнтирів тощо. Водночас уважний погляд на особливості сучасного визначення змісту Української Держави закономірно фіксує такі його властивості, як:

- недостатнє критичне переосмислення і відповідне незначне дистанціювання від принципів і практик тоталітарної системи радянського штабу (патерналізм, етатизм, егалітаризм (рівність у бідності) тощо;

- неусвідомленість важливості раціональних, концептуальних засад державотворення (“скажіть, що будувати і ми будемо будувати” – класика періоду початку розбудови української держави);

- спроби зовнішнього запозичення моделі державного управління, перенесення на український ґрунт успішних практик інших країн (Франції, Швеції та інших);

- прагнення обійтися ірраціональними заміниками, домінування емоційно-психологічної складової (міфів, образів, емоцій, стереотипів тощо);

- надмірна експлуатація історичних паралелей, актуалізація окремих поверхневих зразків минулого, архетипів тощо (прикладом може бути номінування перших кроків державотворення “відродження”);

- звуження концептуальних основ державотворення до окремих аспектів сучасного цивілізаційного розвитку, зокрема ринкових реформ чи підприємництва;

- обмеження теорії держави її окремими фрагментами, акцентування уваги на політологічній чи юридичній складовій, які не можуть вичерпати всю глибину державницької проблематики;

- редукція ідейних засад державотворення до питань вузькополітичних (утвердження інтересів окремих політичних партій) або підміна загальнодержавної проблематики до окремих локальних проблем тощо.

Водночас низька якість дискурсу з концептуального обґрунтування українського державотворення зумовлює відповідну “багатопарадигмальну” практику управління, мінімізує окремі досягнення. Закономірними є і такі соціальні наслідки, як поляризація суспільства, домінування олігархічного капіталу та спотворені уявлення більшості людей про завдання та зміст здійснюваних і пропонованих реформ. Адже, за визначенням відомого теоретика М. Фуко, “влада утворює дискурс, знання, людей і реальності”, відповідно концептуально невизначена влада продукує непритомне суспільство та соціальні колізії. Уважне ставлення до цієї цитати з необхідністю фіксує продуктивний вплив влади на реальність знання та людей за допомогою дискурсу. Вважається, що якраз дискурс закономірно займає у вказаному ланцюгу першочергове місце, оскільки він формує знання та ставлення до них конкретних людей. Якраз у цьому проявляється його значення способу різностороннього обговорення наявних суспільних проблем з метою обґрунтування шляхів їх вирішення та формування на цій основі соціальної ідентичності щодо їх розуміння.

М. Фуко, окрім філософського, розрізняє такі види наукового дискурсу, як медичний, психіатричний та соціологічний [17]. Зрозуміло, що широкий спектр конкретно наукових практик дискурсу зумовлює формування спільних характерних рис, що відрізняють науковий дискурс як такий від ненаукового та псевдонаукового різновидів. До визначальних особливостей загальнонаукового дискурсу належать:

- емпірична та теоретична обґрунтованість положень і висновків;
- домінування теоретичного за формою та істинного за змістом знання (судження, положення, теорія тощо);
- передбачення майбутніх змін на основі розкриття необхідних тенденцій розвитку предмета дослідження;
- у контексті постнекласичної методології – включення оцінки та інтерпретацій;
- визнання рівного статусу учасників дискурсу;
- поширення знань, досвіду тощо.

Вказані властивості повною мірою поширюються на дискурс науки державного управління. Деявно-управлінський науковий дискурс – це змістовна комунікація в соціально-інформаційному просторі з метою оптимізації взаємодії всіх учасників суспільних процесів. До його основних ознак належать:

- інституційна заданість, що принципово відрізняється від політичної;
- чітко окреслене предметне поле дослідження, трактування та застосування;
- орієнтація на встановлення необхідної лінії розвитку та її основних трендів;
- практична спрямованість та націленість на технологізацію та оптимізацію існуючого стану.

Детальніше специфіку дискурсу науки державного управління можна продемонструвати через три складові дискурсу як такого – семантику (відношення понять до дійсності), синтаксис (узгодження значень понять між собою) та прагматику (визначення ставлення суб'єкта знань до визначеної мовою практики) [18]. Так, з точки зору семантики здійснюється об'єктивне, неупереджене відтворення певного зрізу дійсності – стану, процесу, діяльності тощо. З точки зору семіотики (синтаксису) – вимога дотримуватися єдності мови й мовлення та визначеного набору правил мовлення. А з точки зору прагматики – концептуально визначена послідовність практичного ставлення суб'єкта до дійсності.

Ці три складові звично прослідковуються в науці державного управління як: 1) фіксація існуючого стану як змісту попередніх досягнень (зокрема і як критика діяльності попередників); 2) виокремлення предмету дослідження (окремого аспекту) із ширшого за змістом об'єкту (сукупної практики державного управління); 3) виявлення автором можливостей активної зміни предмету шляхом використання потенційних ресурсів.

Іншими словами, семантичний аспект державно-управлінського дискурсу формує об'єктивну істинність знань, забезпечує адекватність сформованої картини дійсності самій дійсності. У цьому контексті синтаксис забезпечує логічну послідовність знань шляхом встановлення зв'язку “сутність – явище” або теоретично узагальнене знання стає розумінням цілісності предмета. Рівень прагматика з необхідністю включає опосередкування (рефлексію) суб'єктом управління власних аспектів, урахування ієрархії власних усвідомлених потреб і мотивів, співставлення їх із попередньо досягнутим розумінням і формування на цій основі управлінських рішень, концепцій, стратегій, програм, кодексів тощо. Якраз у цьому контексті Ю. Габермас розкриває зміст дискурсу за допомогою трьох взаємодоповнюючих характеристик – істинність, розумність та значущість [19].

На сьогодні прийнято розрізняти дискурс як процес інтенційного (внутрішньо суб'єктного) мислення-мовлення та об'єктивований у словах процес мислення багатьох суб'єктів. У цьому контексті важливою проблемою є визначення дискурсу як процесу узгодження діяльності різних суб'єктів через субординацію та координацію знання.

Моделлю субординації знання є парадигма, а моделлю координації – синтагма. Тут парадигма – це досягнута шляхом консенсусу відносна єдність, узгодженість думок і справ одного учасника подій і всіх як соціального суб'єкта. Важливими умовами такого стану мають бути – конгруентність на індивідуальному рівні та світоглядно-методологічна ідентичність – на соціальному. Парадигмальна субординація знання досягається лінійним дискурсом або формуванням взаємно підпорядкованих положень, одні з яких є базовими щодо інших, а їх зв'язок можна характеризувати як моністично зумовлений. Для прикладу можна послатися на такі детермінуючі ряди, як “конституція – закон – підзаконний акт”, “концепція – програма – план”.

Методологічним відтворенням практичного поліфонізму думок і ставлень у сучасному комунікаційному світі є синтагма, методологічна модель стохастичності посткласичного інформаційного простору. Синтагма орієнтує на врахування багатоголосся суспільно-політичних думок і їх координацію в процесі прийняття державно-управлінських рішень. Поєднання субординації та комунікації думок відтворює демократичну сутність сучасного державного управління, коли знання є основним ресурсом влади (Е. Тоффлер) і якраз воно забезпечує успішні управлінські практики. Йдеться не про “універсальну теорію організації та управління” [20], а про дискурсивно-теоретичне знання [21], що пройшло апробацію аргументованим обговоренням та здатне втілитися у практику порозуміння, співробітництва, партнерства та конкуренції.

З точки зору особистісної участі дискурс формує компетенцію, в якій домінує понятійно визначена загальність. Якраз вона детермінує зміст виконання – окремі дієві кроки, що втілюють компетенції (контент розуміння) в реальні події. Необхідно наголосити, що практичне виконання не є лінійним продовженням дискурсивно встановленої загальності (інтенційно існуючої компетентності окремого суб'єкта), воно змінює її в силу специфіки предмету змін, дії інших чинників тощо. Отже, можна констатувати, що дискурс є раціонально-комунікаційним процесом і як такий може безпосередньо впливати на зміну теоретичної сфери аж до компетенцій (знань і ставлень) окремих учасників. А вказана зміна залежить від готовності суб'єкта прислухатися до дискурсивно напрацьованих рекомендацій, докласти зусиль для подолання власних стереотипів тощо. Проте зміна реального суспільного процесу залежить від змісту і результатів державно-управлінського дискурсу лише опосередковано, значна сукупність об'єктивних умов існує й формується поза свідомо дискурсивним впливом. Така “стихія” спричиняє значний спротив виконанню прийнятих рішень, створює об'єктивні бар'єри їх втіленню в життя. Тут доречно навести думку Ю. Габермаса про те, що “Дискурси владної сили не мають. Вони виробляють комунікативну могутність, яка адміністративної не замінює, а може тільки впливати. Цей вплив обмежується наданням та відкликанням повноважень” [22].

У сучасних умовах українського державотворення для наукового дискурсу з державного управління існує також низка внутрішніх загроз і ризиків, зокрема:

- звуження простору до окремих локальних проблем чи тематики інших наук;
- підміна раціонального змісту ірраціональними заміниками (домінування міфів, образів, емоцій);
- відсутність реакції на гострі управлінські проблеми, їх замовчування тощо;
- надмірна експлуатація емоційно-психологічної складової (актуалізація архетипів, стереотипів тощо);
- заміна державно-управлінського підходу вузькополітичним (лобіювання інтересів окремих політичних партій тощо);

– низька демократична культура (засилля авторитарних підходів, невміння прислухатися до думки опонентів);

– використання окремих технологій псевдо реагування – інформаційне заміщення, маніпулювання, популістська риторика тощо.

Відповідно крайніми формами заперечення наукового дискурсу з проблем державного управління є застосування інформаційно-комунікативної практики тоталітарної влади, з такими її типовими характеристиками, як претензії на абсолютну істину, символізм або героїзація дійсності, нерівність, або ієрархія стосунків учасників процесу мовлення аж до позбавлення права голосу простих громадян тощо.

На думку сучасного дослідника Н. Хомського, навіть за демократичної форми правління зберігаються основні методи маніпулювання громадською думкою. До них належать, зокрема, такі технологічні прийоми масової комунікації: звертатись до громадян і всього суспільства як до дітей, породжувати емоції і перешкоджати поширенню думок, тримати людей в незнанні і культивувати сірість, захоплюватися посередністю та орієнтувати практику на задоволення її потреб, підсилювати відчуття людини власної провини та меншовартості тощо [23].

Необхідно наголосити, що важливою особливістю наукового дискурсу взагалі і державно-управлінського зокрема є його раціональний зміст, який зумовлює і відповідне свідоме ставлення до соціально-управлінських процесів з боку всіх учасників та використання методу переконання у впливові на них.

Для розкриття впливу державно-управлінського наукового дискурсу на соціальну практику доцільно звернутися до обгрунтованого Ю. Габермасом положення, що практичні дискурси тотожні за своєю суттю нормативним дискурсам (орієнтованим на встановлення моральних норм), внаслідок яких здійснюється керівництво “дією, вірою та емоціями”. Іншими словами, “досягається обопільне переконання” сприймати норму за обов’язкову чи створювати спільний настрій [24]. Такий морально-психологічний тип повсякденного дискурсу дає підстави досліднику стверджувати, що для нього не існує теоретичного обгрунтування [25]. Відповідно, значення державно-управлінського наукового дискурсу полягає у тому, що він “розкриває теми загальносуспільної актуальності, інтерпритує цінності, подає пропозиції як розв’язати проблеми, висуває сприятливі чи відкидає несприятливі обгрунтування” [26].

Вплив наукового дискурсу на практичний процес життєдіяльності суспільства є не безпосереднім, а опосередкованим. Його теоретичні положення та висновки безпосередньо впливають лише на розуміння та ставлення суб’єктів державного управління всіх рівнів його здійснення. Такий інтенційний результат дискурсу формує, своєю чергою, сукупність нормативно-правових документів, що в об’єктивній формі опосередковують дискурс, імплементують його в результативні форми. Вказана сукупність прийнятих документів виконує функцію нормативної основи – вихідного пункту подальшої управлінської діяльності. Розуміння та ставлення суб’єктів супроводжують всю управлінську діяльність і впливають на рівень її адекватності ухваленим рішенням, прийнятим програмам тощо. Тим самим досягнуті практичні результати втілюють досягнення дискурсу, опосередковано відповідають його змісту. Зрозуміло, що на кожному етапі простежуваного тут опосередкування можливі невідповідності, своєрідні прояви розщеплення (спотворення) управлінської інформації, що зумовлюється різними чинниками, зокрема рівнем готовності суб’єктів до виконання

поставлених завдань. Якраз тому дискурсивна практика у вигляді обговорення поточних проблем має постійно супроводжувати управлінський процес, корегувати його відповідно до теоретично визначених положень.

За наявності вказаних умов і тенденцій, перед державно-управлінським науковим дискурсом із необхідністю виникають такі завдання:

– дистанціюватися від партійно-політичної кон'юнктури, особливо від поширення тоталітарних ідей і практик;

– чіткіше окреслити власне предметне поле дослідження та детальніше осмислити власний (а не запозичений) категоріально-понятійний апарат;

– сприяти інтерсуб'єктивному розумінню істини (на противагу монологічному та монопольному);

– відійти від строгого причинного пояснення кожної соціальної події/дії – вона зумовлена не так інституційно визначеними структурами, як особистісною мотивацією учасників;

– розширити коло суб'єктів державно-управлінського дискурсу (за допомогою навчання, залучення активних громадян тощо);

– сприяти засвоєнню важливого принципу сучасної методології, за яким кожне твердження – це теорема, яку необхідно теоретично обґрунтувати і підтверджувати відповідними діями.

Як **висновок**, необхідно констатувати, що перед українською наукою державного управління стоїть важливе завдання – увійти в загальнонаціональний контекст дискурсу, детальніше розкривати існуючі проблеми державотворення, стати широко артикульованим контентом соціальної комунікації та здійснювати модернізаційний вплив на управління та суспільство.

Перспективи подальших наукових досліджень проблематики державно-управлінського наукового дискурсу тісно пов'язані із загальним розвитком демократії в Україні та посиленням автономії й практичної значимості цієї галузі знань.

Література

1. Пітерс Дж. Д. Слова на вітрі: історія ідеї комунікації [Текст] / Дж. Д. Пітерс; пер. з англ. А. Іщенко. — К. : Вид. дім. “КМ Академія”, 2004. — 302 с.
2. Филипс Л. Дискурс-анализ. Теория и метод [Текст] / Л. Филипс, М. Йоргенсен; пер. с англ. — Х. : Из-во Гуманитарный центр, 2004. — 336 с.
3. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знаний, власти и сексуальности. Работы разных лет [Текст] / М. Фуко; пер. с фр. — М. : Касталь, 1996. — 448 с.
4. Фуко М. Интеллектуалы и власть [Текст] / М. Фуко; пер. с фр. В. Шевчук. — К. : Праксин, 2002. — 384 с.
5. Пітерс Дж. Д. Слова на вітрі: історія ідеї комунікації... — 302 с.
6. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство [Текст] / Ю. Габермас; пер з нім. Анатолій Онишко. — Львів : Літопис, 2000. — 318 с.
7. Хомский Н. 10 способов манипулировать с помощью СМИ [Електронний ресурс] / Н. Хомский. — Режим доступу : <http://newsland.com/news/detail/id/791829>.
8. Lynn L. The Myth of the Bureacratic Paradigm: What Traditional Public Administration Really Stood For / Laurence E. Lynn // Administration & Society [Text]. — 1985. — Vol. 17. — № 3. — P. 307—330.

9. Miller H. Postmodern Public Policy [Text] / Hugh T. Miller. — N.-Y. : State University of New York Press, 2002. — 132 p.
10. Дискурс // Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики [Текст] : енцикл. словник для фахівців / І. Б. Штерн. — К. : Артек, 1998. — 336 с.
11. Гапон Н. Гендер в гуманітарному дискурсі: філософсько-психологічний аналіз [Текст] / Н. Гапон. — Львів : Літопис, 2002. — 310 с.
12. Кретов П. В. Комунікація та дискурс: символічна онтологізація самості [Електронний ресурс] / П. В. Кретов. — Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/portal/soc-gum>.
13. Лук'янець В. С. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури [Текст] / В. С. Лук'янець, О. М. Кравченко, Л. В. Озадовська. — К. : ВІПОЛ, 2000. — 304 с.
14. Попович М. Бути Людиною [Текст] / М. Попович. — К. : Наукова думка, 2012. — 198 с.
15. Руденко О. М. Формування сучасної парадигми державного управління: історико-типологічний аспект / О. М. Руденко // Аналітика і влада [Текст] : журн. експерт.-аналіт. матер. і наук. — К. : НАДУ, 2012. — № 6. — С. 79—89.
16. Дискурс... — 336 с.
17. Фуко М. Интеллектуалы и власть... — С. 70.
18. Попович М. Бути Людиною... — С. 52.
19. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії [Текст] / Ю. Габермас ; пер. з нім. Андрій Дахній ; наук. ред. Борис Поляруш. — Львів : Астролябія, 2006. — С. 101.
20. Галузь науки “Державне управління” в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] : нац. наук. доп. / редкол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін. — К. : НАДУ, 2012. — С. 10.
21. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство [Текст] / пер з нім. Анатолій Онишко. — Львів : Літопис, 2000. — С. 34.
22. Там само. — С. 37.
23. Хомський Н. 10 способів маніпулювати с помощью СМИ...
24. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії... — С. 31.
25. Там само. — С. 59.
26. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство... — С. 37.

P. Petrovskyi

STATE AND ADMINISTRATIVE SCIENTIFIC DISCOURSE AS A FACTOR OF MODERNIZATION

Peculiarities of Ukrainian state formation discourse as a constant verbal communication to discuss current problems and define prospects and ways of development of society and the state are revealed. The difference of the state and administrative disciplines is shown; the necessity of the growing influence of scientific discourse in all spheres of social transformation is substantiated.

Key words: discourse of Ukrainian state formation, academic discourse, state and administrative knowledge, risks and threats of discourse, totalitarian discourse, paradigm and syntagma as a form of knowledge structuring.